

**TIMOTHY
SNYDER**

**DRUMUL
SPRE
NELIBERTATE**

**RUSIA
EUROPA
AMERICA**

Traducere din limba engleză
de CIPRIAN ȘIULEA

TREI

Editori:
SILVIU DRAGOMIR
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Director editorial:
MAGDALENA MĂRCULESCU

Redactare:
DANIEL EBERHAT

Director producție:
CRISTIAN CLAUDIU COBAN

Dtp:
GABRIELA ÂNGHEL

Corectură:
ELENA BIȚU
DUȘA UDREA-BOBOREL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SNYDER, TIMOTHY

Drumul spre nelibertate: Rusia, Europa, America / Timothy Snyder; trad. din engleză de
Ciprian Șiulea. - București: Editura Trei, 2021
Index
ISBN 978-606-40-0705-6

I. Șiulea, Ciprian (trad.)

94

Pagina 32: (stânga) Vladimir Ilici Lenin c. 1917: Universal History Archive/ Getty Images; (dreapta) Ivan Alexandrovich Ilin c. 1920: Fine Art Images/ Heritage Images/Getty Images
Pagina 149: imagine cu două steaguri: Konstantinks/Getty Images
Pagina 159: Paul Celan, Mohn und Gedächtnis © 1952, Deutsche Verlags-Anstalt, München, in der Verlagsgruppe Random House GmbH

Titlul original: *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*
Autor: Timothy Snyder

Copyright © 2018 by Timothy Snyder
All rights reserved.

Copyright © Editura Trei, 2021
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeu 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

CUPRINS

Prolog (2010) / 9

Capitolul Unu: Individualism sau totalitarism (2011) / 21

Capitolul Doi: Succesiune sau eșec (2012) / 39

Capitolul Trei: Integrare sau imperiu (2013) / 65

Capitolul Patru: Noutate sau eternitate (2014) / 103

Capitolul Cinci: Adevăr sau minciuni (2015) / 144

Capitolul Șase: Egalitate sau oligarhie (2016) / 194

Epilog (20--) / 249

Mulțumiri / 252

Note / 255

Index / 335

PROLOG (2010)

Fiul meu s-a născut în Viena. A fost o naștere dificilă, iar prima grijă a obstetricianului austriac și a moașei poloneze a fost copilul. Copilul a respirat, mama lui l-a ținut în brațe o clipă, apoi a fost dusă pe targă într-o sală de operație. Moașa, Ewa, mi l-a dat mie. Pe durata evenimentelor care au urmat, eu și fiul meu am fost puțin pierduți, dar am rămas împreună. El privea în sus, cu ochi violet nefocalizați, în timp ce echipa medicală alerga pe lângă noi în viteză maximă, într-un vârtej de pași, măști și halate verzi.

A doua zi, totul părea în regulă. Asistentele mi-au spus să plec din salon la ora obișnuită, 5 după-amiaza, și să-i las pe mamă și copil în grija lor până a doua zi dimineață. Acum puteam să trimit, cu o mică întârziere, un e-mail prin care să anunț. Unii prieteni au citit vestea cea bună în același timp în care aflau despre o catastrofă care luase viețile altora. Un prieten de-al meu, un savant pe care îl cunoscusem în Viena în alt secol, se grăbise să se urce într-un avion din Varșovia. Mesajul meu a plecat cu viteza luminii, dar nu l-a mai prins din urmă.

* * *

Anul 2010 a fost o perioadă a reflecției. Cu doi ani în urmă, o criză financiară eliminase mare parte din prosperitatea lumii, iar revenirea ezitantă îi favoriza pe cei bogați. Un afro-american era președinte al Statelor Unite. Marea aventură a Europei anilor 2000, lărgirea Uniunii Europene spre est, părea desăvârșită. După trecerea unui deceniu din secolul XXI, la două decenii de la sfârșitul comunismului în Europa și la șapte decenii

după începutul celui de-al Doilea Război Mondial, 2010 părea un an al evaluărilor.

În anul acela lucram la o evaluare împreună cu un istoric care se apropia de moarte. L-am admirat cel mai mult pe Tony Judt pentru *Epoca postbelică*, istoria Europei pe care a publicat-o în 2005. Cartea relatează probabilul succes al Uniunii Europene în a asambla din fragmente imperiale cea mai mare economie a lumii și cea mai importantă zonă a democrației și se încheia cu o meditație despre memoria Holocaustului evreilor europeni. În secolul XXI, sugera Tony, procedurile și banii nu aveau să mai fie suficiente: decența politică avea să necesite o istorie a ororii.

În 2008, Tony s-a îmbolnăvit de scleroză laterală amiotrofică (SLA), o boală neurologică degenerativă. Știa sigur că o să moară, prins într-un trup care avea să nu-i mai servească mintea. După ce nu a mai putut să-și folosească mâinile, am început să ne înregistrăm conversațiile pe teme ale secolului XX. Când am discutat în 2009, eram amândoi îngrijorați de presupuzițiile americane că democrația este inevitabilă, iar capitalismul imposibil de schimbat. Tony scrisese despre intelectualii iresponsabili care oferiseră ajutor totalitarismului în secolul XX. Acum era preocupat de o nouă iresponsabilitate din secolul XXI: o respingere totală a ideilor, care aplatiza discuția, incapacita politicile și normaliza inegalitatea.

În timp ce discutam cu el, scriam o istorie a crimelor politice comise în masă de Germania nazistă și de Uniunea Sovietică în Europa anilor '30 și '40 ai secolului XX. Ea începea cu oamenii și casele lor — mai ales evreii, belarușii, ucrainenii, rușii, balticii și polonezii care trăiseră sub ambele regimuri în acele locuri în care puterea nazistă și cea sovietică se suprapuseseră. Deși capitolele cărții erau sinistre — înfometare planificată, gropi ale morții, camere de gazare —, premisa ei era una optimistă: cauzele crimelor în masă puteau fi determinate, cuvintele celor morți amintite. Adevărul putea fi spus, iar lecțiile puteau fi învățate.

Un capitol al acelei cărți era dedicat unui moment de răscruce al secolului XX: alianța nazisto-sovietică cu care a început al Doilea Război Mondial în Europa. În septembrie 1939, Germania nazistă și Uniunea Sovietică au invadat amândouă Polonia, fiecare cu obiectivul distrugerii statului polonez și a clasei politice poloneze. În aprilie 1940, poliția secretă sovietică a ucis 21 892 de prizonieri de război polonezi, majoritatea lor ofițeri în rezervă educați. Pădurea Katyn, situată lângă Smolensk, în republica rusă a Uniunii Sovietice, a fost unul dintre cele cinci locuri în care prizonierii (printre care și o femeie) au fost împușcați în ceață.

Pentru polonezi, masacrul de la Katyn a ajuns să reprezinte represiunea sovietică în general.

După al Doilea Război Mondial, Polonia a avut un regim comunist și a fost un satelit sovietic, astfel că nu s-a putut discuta despre Katyn. Abia după destrămarea Uniunii Sovietice, în 1991, istoricii au putut să lămurească ce se întâmplase. Documentele sovietice nu lăsau nicio îndoială că acea crimă în masă fusese urmarea unei politici deliberate, aprobate personal de Iosif Stalin. După sfârșitul Uniunii Sovietice, noua Federație Rusă s-a chinuit să abordeze moștenirea terorii staliniste. Pe 3 februarie 2010, în timp ce eu îmi terminam cartea, prim-ministrul rus a făcut o propunere surprinzătoare omologului său polonez: o ceremonie comună în memoria Katyn-ului în luna aprilie, la a 70-a comemorare a acelei crime. Pe 1 aprilie, ziua în care trebuia să se nască fiul meu, la miezul nopții, am trimis editorului cartea. Pe 7 aprilie, o delegație guvernamentală poloneză condusă de prim-ministrul țării a sosit în Rusia. A doua zi, soția mea a născut.

La două zile după aceea, o a doua delegație poloneză a plecat spre Rusia. Din ea făceau parte președintele polonez și soția lui, comandanți ai forțelor armate poloneze, parlamentari, activiști civici, preoți și membri ai familiilor celor uciși în Katyn în 1940. Un membru al delegației era prietenul meu Tomek Merta, un teoretician politic admirat și ministru adjunct al Culturii însărcinat cu comemorarea. Sâmbătă, pe 10 aprilie 2010, dimineața devreme, Tomek s-a urcat în avionul care s-a prăbușit la ora 8:41, la o pistă de aterizare distanță de aeroportul militar rus din Smolensk. Nu au existat supraviețuitori. Într-un salon al unei maternități din Viena a sunat un telefon mobil, și strigătul în poloneză al unei proaspete mame a umplut întreaga încăpere.

Seara următoare, am citit răspunsurile la anunțul referitor la naștere pe care îl trimiseseam. Un prieten era preocupat să înțeleg tragedia, în mijlocul bucuriei mele personale: „Ca să nu fii pus într-o situație dificilă, trebuie să-ți spun că Tomek Merta a fost ucis.“ Un alt prieten, al cărui nume era pe lista pasagerilor, mi-a scris ca să-mi spună că se răzgândise și rămăsese acasă. Soția lui trebuia să nască peste câteva săptămâni.

Își încheia mesajul astfel: „De acum încolo, totul va fi diferit.“

În maternitățile austriece, mamele stau patru zile, pentru ca asistentele să le învețe despre hrănirea, îmbăierea și îngrijirea copilului. E suficient pentru ca familiile să se cunoască, părinții să afle ce limbi comune știu, conversațiile să se lege. A doua zi, în salonul de maternitate se discuta

în poloneză despre conspirație. Deja apăruseră zvonuri: rușii doborâseră avionul, guvernul polonez era implicat în uneltirea de a-l ucide pe președintele polonez, care era din alt partid decât prim-ministrul. O proaspătă mamă poloneză m-a întrebat ce cred. I-am spus că toate acestea sunt foarte puțin probabile.

A doua zi, familiei mele i s-a permis să meargă acasă. Cu copilul adormit în coș, am scris două articole despre Tomek: unul era un necrolog în poloneză, celălalt — o relatare a dezastrului în engleză, care se încheia cu câteva cuvinte pline de speranță despre Rusia. Un președinte polonez își pierduse viața grăbindu-se spre comemorarea unei crime comise pe pământ rusesc. Îmi exprimam speranța că prim-ministrul rus, Vladimir Putin, avea să folosească această ocazie pentru a reflecta mai larg asupra istoriei stalinismului. Poate că era un apel rezonabil în mijlocul suferinței din aprilie 2010; ca predicție, era cât se poate de greșită.

De acum încolo, totul era diferit. Putin, care avusese deja două mandate de președinte înainte să devină prim-ministru, a anunțat în septembrie 2011 că vrea să fie iar președinte. Partidul lui a obținut un scor slab la alegerile parlamentare din luna decembrie a aceluși an, dar, cu toate acestea, a primit majoritatea în parlament. Putin a devenit iar președinte în mai 2012, după încă niște alegeri care au părut defectuoase, iar după aceea a făcut ca discuțiile despre trecutul sovietic, cum ar fi cea inițiată chiar de el despre Katyn, să fie tratate drept infracțiune. În Polonia, catastrofa din Smolensk a unit societatea timp de o zi, apoi a polarizat-o ani la rând. Obsesia dezastrului din aprilie 2010 a sporit cu timpul, minimalizând masacrul din Katyn, ale cărui victime ar fi trebuit să le comemoreze; minimalizând, de fapt, toate episoadele istorice ale suferinței poloneze. Polonia și Rusia încetaseră să mai reflecteze asupra istoriei. Timpurile erau în schimbare. Sau poate că percepția noastră asupra timpului se schimba.

Uniunea Europeană a intrat într-o perioadă gri. Salonul nostru de maternitate din Viena, unde o asigurare convenabilă acoperea totul, era un memento al succesului proiectului european. El exemplifica serviciile care, în mare parte a Europei, erau considerate de la sine înțelese, dar, în Statele Unite, erau de negândit. Același lucru s-ar fi putut spune despre metrul rapid și fiabil care m-a dus la spital: normal în Europa, irealizabil în America. În 2013, Rusia s-a întors împotriva Uniunii Europene, condamnând-o drept decadentă și ostilă. Succesul ei i-ar fi putut încuraja pe ruși să creadă că fostele imperii puteau să devină democrații prospere, astfel că existența Rusiei era pusă brusc în pericol.

Când Ucraina, vecina Rusiei, s-a apropiat de Uniunea Europeană, Rusia a invadat țara și a anexat o parte a teritoriului ei, în 2014. În 2015, Rusia își extinsese deja extraordinara campanie de război cibernetic dincolo de Ucraina, în Europa și în Statele Unite, cu ajutorul a numeroși europeni și americani. În 2016, britanicii au votat în favoarea părăsirii Uniunii Europene, ceea ce Moscova promova de mult, iar americanii l-au ales președinte pe Donald Trump, un rezultat pentru a cărui realizare lucraseră și rușii. Printre alte neajunsuri, acest nou președinte american nu putea reflecta asupra istoriei: atunci când a apărut ocazia, s-a dovedit incapabil atât să comemoreze Holocaustul, cât și să-i condamne pe naziștii din propria lui țară.

Secolul XX se sfârșise de mult, iar lecțiile lui rămăseseră neînvățate. O nouă formă de politică apărea în Rusia, Europa și America, o nouă nelibertate potrivită pentru o nouă epocă.

Am scris aceste două articole despre dezastrul de la Smolensk după ani de reflecție asupra politicii vieții și morții, într-o noapte în care membrana dintre ele părea foarte subțire. „Fericirea ta din mijlocul nefericirii“, îmi scrisese un prieten, iar prima părea la fel de nemeritată ca a doua. Sfârșiturile și începuturile erau prea apropiate sau păreau să fie în ordinea greșită, moartea înaintea vieții, ultima suflare înaintea viețuirii; timpul sărise din loc.

În aprilie sau în preajma lunii aprilie 2010, caracterul uman s-a schimbat. Când am scris anunțul referitor la nașterea primului meu copil, a trebuit să mă duc în birou și să folosesc calculatorul; smartphon-urile nu erau încă larg răspândite. Mă așteptam să primesc răspunsuri pe parcursul a zile sau săptămâni, nu imediat. Când s-a născut fiica mea, doi ani mai târziu, totul se schimbase: să deții un smartphone era regula, iar răspunsurile fie au fost imediate, fie au venit puțin mai târziu. A avea doi copii e destul de diferit de a avea unul; și totuși cred că, la începutul anilor 2010, timpul a devenit mai fragmentat și mai evaziv pentru noi toți.

Aparatele menite să creeze timp îl consumau de fapt. Pe măsură ce ne pierdeam capacitatea de a ne concentra și de a ne aminti, totul părea nou. După moartea lui Tony, în august 2010, am pornit într-un turneu de prezentare a cărții scrise împreună, pe care el o intitulase *Thinking the Twentieth Century*. În timp ce călătoream prin Statele Unite, mi-am dat seama că subiectul ei fusese uitat cu totul. Am privit, în camerele de

hotel, cum televiziunea rusă se juca cu istoria americană traumatică a distincției rasiale, sugerând că Barack Obama s-ar fi născut în Africa. Mi s-a părut straniu că, nu mult timp după aceea, animatorul american Donald Trump a preluat această temă.

Americanii și europenii s-au ghidat în noul secol după o poveste despre „sfârșitul istoriei“, după ceea ce eu voi numi *politica inevitabilității*, un sentiment că viitorul e doar o continuare a prezentului, că legile progresului sunt cunoscute, că nu există alternative și, prin urmare, că, de fapt, nu e nimic de făcut. În varianta capitalistă americană a acestei povești, natura a adus piața, care a adus democrația, care a adus fericirea. În varianta europeană, istoria a adus națiunea, care a aflat prin război că pacea e bună și, de aceea, a ales integrarea și prosperitatea.

Înainte de prăbușirea Uniunii Sovietice din 1991, comunismul a avut propria lui politică a inevitabilității: natura permite tehnologia, tehnologia aduce schimbare socială, schimbarea socială provoacă revoluția, revoluția pune în practică utopia. Când s-a dovedit că acest lucru nu e adevărat, politicienii europeni și americani ai inevitabilității au triumfat. În 1992, europenii s-au grăbit a desăvârși crearea Uniunii Europene. Americanii s-au gândit că eșecul poveștii comuniste confirmă adevărul celei capitaliste. Americanii și europenii au continuat să-și spună singuri propriile povești ale inevitabilității timp de un sfert de secol după sfârșitul comunismului și, astfel, au crescut o generație milenială fără istorie.

Ca orice altă poveste de acest fel, politica americană a inevitabilității era impermeabilă la fapte. Soarta Rusiei, a Ucrainei și a Belarusului după 1991 a arătat suficient de clar că prăbușirea unui sistem nu a creat o tabula rasa pe care natura a generat piețe, iar piețele au generat drepturi. În 2003, Irakul ar fi putut confirma această lecție, dacă inițiatorii războiului ilegal al Americii ar fi reflectat asupra dezastruoaselor lui consecințe. Criza financiară din 2008 și dereglementarea din 2010 a donațiilor de campanie din Statele Unite au amplificat influența celor avuți și au redus-o pe cea a votanților. Pe măsură ce inegalitatea economică creștea, orizonturile de timp se îngustau și tot mai puțini americani credeau că viitorul poate să aducă o variantă mai bună a prezentului. În lipsa unui stat funcțional care să asigure bunuri sociale elementare considerate de la sine înțelese în alte părți — educație, pensii, asistență medicală, transport, concediu de maternitate, vacanțe —, americanii se puteau simți copleșiți de fiecare zi și puteau pierde sentimentul că au în față un viitor.

Colapsul politicii inevitabilității aduce o altă experiență a timpului: *politica eternității*. În timp ce inevitabilitatea promite un viitor mai bun pentru toți, eternitatea plasează o națiune în centrul unei povești ciclice victimizatoare. Timpul nu mai e o linie către viitor, ci un cerc care furnizează la nesfârșit aceleași amenințări ale trecutului. În cazul inevitabilității, nimeni nu e responsabil, pentru că toți știm că detaliile se vor soluționa în cel mai bun mod posibil; în cazul eternității, nimeni nu e responsabil, pentru că toți știm că inamicul o să vină indiferent ce facem. Politicienii eternității răspândesc convingerea că statul nu poate să ajute societatea ca întreg, ci doar s-o apere de amenințări. Progresul lasă locul damnării.

Când sunt la putere, politicienii eternității fabrică crize și manipulează emoția rezultată. Ca să abată atenția cetățenilor de la incapacitatea sau indisponibilitatea lor de a se reforma, politicienii eternității îi instruesc pe aceștia să simtă exuberanța și indignarea la intervale scurte, înecând viitorul în prezent. În politica externă, politicienii eternității minimalizează și demontează realizările unor țări pe care cetățenii lor ar putea să le ia drept modele. Folosindu-se de tehnologie ca să transmită ficțiunea politică atât în țară, cât și în străinătate, politicienii eternității neagă adevărul și încearcă să reducă viața la spectacol și senzație.

Poate că în anii 2010 s-au întâmplat mai multe lucruri decât am înțeles noi. Poate că succesiunea vertiginoasă de momente dintre accidentul de la Smolensk și președinția lui Trump a fost o epocă a transformării pe care noi nu am resimțit-o ca atare. Poate că trecem de la o percepție a timpului la alta, pentru că nu vedem cum ne influențează istoria pe noi și cum influențăm noi istoria.

Inevitabilitatea și eternitatea transpun faptele în narațiuni. Cei atrași de inevitabilitate văd fiecare fapt ca pe un punct care nu modifică povestea de ansamblu a progresului; cei care înclină spre eternitate clasifică fiecare proaspăt eveniment drept un nou caz al unei amenințări atemporale. Fiecare se dă drept istorie și fiecare se debarasează de istorie. Politicienii inevitabilității spun că detaliile trecutului sunt irelevante, dat fiind că tot ce se întâmplă contribuie la progres. Politicienii eternității sar de la un moment la altul, peste decenii sau secole, ca să construiască un mit al inocenței și pericolului. Imaginează cicluri din trecut ale amenințării și creează un model imaginar pe care îl realizează în prezent, prin producerea de crize artificiale și drame cotidiene.

Inevitabilitatea și eternitatea au stiluri propagandistice specifice. Politicienii inevitabilității țin din fapte o plasă a bunăstării. Politicienii eternității suprimă faptele ca să contrazică realitatea că oamenii sunt mai liberi sau mai bogați în alte țări și ideea că reformele ar putea fi formulate pe baza cunoașterii. În anii 2010, mare parte din ce s-a întâmplat a fost creația deliberată a ficțiunii politice, a unor povești supradimensionate și a unor minciuni de anvergură medie care au atras atenția și au colonizat spațiul necesar contemplației. Însă orice impresie ar crea propaganda într-un anumit moment, ea nu e verdictul final al istoriei. Există o diferență între memorie, impresiile care ne sunt oferite, pe de o parte, și istorie, conexiunile la a căror creare lucrăm — dacă vrem —, pe de altă parte.

Această carte este o tentativă de recăștigare a prezentului pentru timpul istoric și, astfel, de recăștigare a timpului istoric pentru politică. Asta înseamnă încercarea de a înțelege un set de evenimente interconectate din istoria lumii contemporane nouă, din Rusia până în Statele Unite, într-un moment în care factualitatea însăși era pusă sub semnul întrebării. Invadarea Ucrainei de către Rusia în 2014 a fost un test al realității pentru Uniunea Europeană și pentru Statele Unite. Multor europeni și americani le-a fost mai ușor să urmeze năluca propagandei Rusiei decât să apere o ordine legală. Europeanii și americanii au irosit timpul punând întrebarea dacă avusese sau nu loc o invazie, dacă Ucraina era sau nu o țară și dacă meritase sau nu să fie invadată. Asta a dezvăluit o vulnerabilitate amplă, pe care Rusia a exploatat-o curând în cadrul Uniunii Europene și al Statelor Unite.

Istoria ca disciplină a început ca o confruntare cu propaganda de război. În prima carte de istorie, *Războiul peloponesiac*, Tucidide a ținut să facă distincția între modul în care liderii își descriau acțiunile și motivele reale ale deciziilor lor. În epoca noastră, pe măsură ce inegalitatea crescândă promovează ficțiunea politică, jurnalismul de investigație devine tot mai prețios. Renașterea lui a început în timpul invadării rusești a Ucrainei, când reporterii curajoși trimiteau știri din locuri periculoase. În Rusia și în Ucraina, în jurul problemelor cleptocrației și corupției s-au grupat inițiative jurnalistice, apoi reporterii antrenanți în aceste subiecte s-au ocupat de război.

Ce s-a întâmplat deja în Rusia e ceea ce s-ar putea întâmpla în America și în Europa: stabilizarea inegalității masive, dezlocuirea politicilor de către propagandă, mutația de la politica inevitabilității la politica eternității.

Liderii ruși i-ar putea invita pe europeni și americani în eternitate, pentru că Rusia a ajuns acolo prima. Rușii au înțeles slăbiciunile americanilor și europenilor, pe care prima oară le-au văzut și exploatat în țara lor.

Pentru mulți europeni și americani, evenimentele celui de-al doilea deceniu al secolului XXI — ascensiunea politicii antidemocratice, întoarcerea Rusiei împotriva Europei și invadarea Ucrainei, referendumul pentru Brexit, alegerea lui Trump — au fost o surpriză. Americanii tind să reacționeze în fața surprizelor în două moduri: fie își imaginează că evenimentul neașteptat nu se întâmplă de fapt, fie pretind că e ceva complet nou și, astfel, nesusceptibil de înțelegere istorică. Fie totul va fi, cumva, bine, fie totul e atât de rău, încât nu se mai poate face nimic. Prima reacție e un mecanism de apărare al politicii inevitabilității. A doua e pocnetul pe care îl scoate inevitabilitatea imediat înainte să se rupă și să cedeze locul eternității. Politica inevitabilității erodează mai întâi responsabilitatea civică, apoi, când întâmpină o provocare serioasă, se prăbușește în politica eternității. În aceste moduri au reacționat americanii atunci când candidatul care era pe placul Rusiei a devenit președinte al Statelor Unite.

În anii 1990 și 2000, influența curgea dinspre Vest spre Est, prin transplantarea modelelor economice și politice, răspândirea limbii engleze și lărgirea Uniunii Europene și a Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO). Între timp, unele spații nereglementate ale capitalismului american și european i-au invitat pe ruși bogăți într-un ținut lipsit de o geografie est-vest, cel al conturilor bancare offshore, al companiilor fictive și al tranzacțiilor anonime, unde averea furată de la poporul rus a fost spălată. În parte din acest motiv, în anii 2010, influența a curs dinspre est spre vest, excepția offshore-ului devenind regulă pe măsură ce ficțiunea politică rusească penetra dincolo de Rusia. În *Războiul peloponesiac*, Tucidide definea „oligarhia“ drept *domnia celor puțini* și o opunea „democrației“. Pentru Aristotel, „oligarhie“ înseamnă *domnia celor puțini și bogăți*; în acest sens, cuvântul a revenit la viață în limba rusă în anii '90, apoi, pe bună dreptate, în engleză în anii 2010.

Conceptele și practicile au trecut de la est la vest. Un exemplu este cuvântul „fals“, așa cum apare el în sintagma „știri false“*. Pare o invenție americană, iar Donald Trump a revendicat-o ca fiind a lui; dar termenul a fost folosit în Rusia și în Ucraina cu mult înainte să-și înceapă cariera din Statele Unite. Însemna crearea unui text ficțional despre care se

* „Fake news“, în original. (N.t.)

pretindea că ar fi jurnalism, atât pentru a răspândi confuzie despre un eveniment anume, cât și pentru a discredita jurnalismul ca atare. Mai întâi, politicienii eternității au răspândit ei înșiși știri false, apoi au susținut că toate știrile sunt false și, în cele din urmă, că doar spectacolele lor sunt reale. Campania rusească de a umple sfera publică internațională cu ficțiune a început în Ucraina în 2014, apoi s-a răspândit în Statele Unite în 2015, unde a contribuit la alegerea unui președinte în 2016. Tehnicile au fost pretutindeni aceleași, chiar dacă, de-a lungul timpului, ele au devenit mai sofisticate.

În anii 2010, Rusia era un regim cleptocratic care încerca să exporte politica eternității: să demoleze factualitatea, să prezerve inegalitatea și să accelereze tendințe similare în Europa și în Statele Unite. Asta se vede foarte bine în Ucraina, unde Rusia a dus un război clasic, în timp ce sporea campaniile de distrugere a Uniunii Europene și a Statelor Unite. Consilierul primului candidat prezidențial american prorus fusese consilierul ultimului președinte ucrainean prorus. Tacticile rusești care au eșuat în Ucraina au avut succes în Statele Unite. Oligarhii ruși și ucraineni și-au ascuns banii într-un mod care a susținut cariera unui candidat prezidențial american. Toate acestea formează o singură istorie: istoria momentului și a deciziilor noastre.

Poate istoria să fie atât de contemporană? Considerăm Războaiele Peloponesiace ca fiind istorie antică, dat fiind că atenienii s-au luptat cu spartanii acum peste 2 000 de ani. Însă istoricul lor, Tucidide, descria evenimente pe care le trăia. El a inclus și discuții despre trecut, în măsura în care acestea erau necesare pentru a clarifica mizele prezentului. Această lucrare urmează, cu umilință, acea abordare.

Drumul spre nelibertate explorează istoria rusă, ucraineană, europeană și americană ca un demers necesar pentru a defini problemele politice ale prezentului și pentru a risipi unele dintre miturile care le învăluie. Lucrarea se inspiră din surse primare din țările vizate și încearcă să formuleze modele și concepte care pot să ne ajute să ne înțelegem epoca. Limbile surselor — rusă, ucraineană, poloneză, germană, franceză și engleză — sunt unelte ale științei, dar și semne ale experienței. De-a lungul acestor ani, am citit și urmărit mass-media din Rusia, Ucraina, Europa și Statele Unite, am călătorit în multe dintre locurile vizate și uneori am putut compara relatările evenimentelor cu propria mea experiență sau cu cea a unor oameni pe care îi cunoșteam. Fiecare capitol se concentrează asupra

unui eveniment anume și asupra unui an anume: întoarcerea gândirii totalitare (2011), prăbușirea politicii democratice din Rusia (2012), atacul rus asupra Uniunii Europene (2013), revoluția din Ucraina și invazia rusească ulterioară (2014), răspândirea politicii ficțiunii în Rusia, Europa și America (2015) și alegerea și președinția lui Donald Trump (2016).

Prin sugestia că fundațiile politice nu pot, de fapt, să se schimbe, politica inevitabilității răspândește incertitudine referitor la ceea ce sunt acele fundații cu adevărat. În cazul în care credem că viitorul e o prelungire automată a ordinii politice bune, nu mai trebuie să ne întrebăm care e ordinea aceea, de ce e bună, cum e susținută și cum ar putea fi ameliorată. Istoria este și trebuie să fie gândire politică, în sensul că ea creează o deschidere între inevitabilitate și eternitate, împiedicându-ne să alunecăm de la una la cealaltă și ajutându-ne să sesizăm momentul în care am putea să schimbăm lucrurile.

Când ieșim din inevitabilitate și ne luptăm cu eternitatea, o istorie a dezintegrării poate fi un manual al reabilitării. Eroziunea dezvăluie ceea ce rezistă, ce poate fi ranforsat, ce poate fi reconstruit și ce trebuie să fie reconceput. Deoarece înțelegerea oferă putere, titlurile capitolelor cărții sunt formulate ca alternative: Individualism sau Totalitarism, Succesiune sau Eșec, Integritate sau Imperiu, Noutate sau Eternitate, Adevăr sau Minciună, Egalitate sau Oligarhie. Astfel, individualitatea, durabilitatea, cooperarea, noutatea, onestitatea și dreptatea apar ca virtuți politice. Aceste calități nu sunt doar niște platitudini sau preferințe, ci fapte ale istoriei, în aceeași măsură în care și forțele materiale pot fi. Virtuțile sunt inseparabile de instituțiile pe care le inspiră și alimentează.

O instituție poate să cultive anumite idei despre bine și, de asemenea, depinde de ele. Dacă e ca instituțiile să prospere, ele au nevoie de virtuți; dacă e ca virtuțile să fie cultivate, ele au nevoie de instituții. Chestiunea morală a ceea ce e bun și rău în viața publică nu poate fi niciodată separată de investigația istorică a structurii. Politica inevitabilității și eternității e cea care face ca virtuțile să pară irelevante sau chiar ridicole: inevitabilitatea, prin promisiunea că binele e ceea ce deja există și trebuie să se prelungească în mod previzibil, iar eternitatea, prin asigurarea că răul e întotdeauna extern și că noi vom fi mereu victimele lui nevinovate.

Dacă dorim să avem o mai bună descriere a binelui și a răului, va trebui să resuscităm istoria.

CAPITOLUL UNU

INDIVIDUALISM SAU TOTALITARISM (2011)

Prin legi țara noastră se va înălța, dar prin nelegiuire va pieri.

— SAGA DESPRE NJAL, cca. 1280

Cel care poate să facă o excepție e suveran.

— CARL SCHMITT, 1922

Politica inevitabilității este ideea că nu există idei. Cei subjuogați de ea neagă faptul că ideile contează, ceea ce nu face decât să demonstreze că ei înșiși sunt în ghearele unei idei puternice. Clișeul politicii inevitabilității e că „nu există alternative“. A accepta acest lucru înseamnă a nega responsabilitatea individuală pentru observarea istoriei și operarea schimbării. Viața devine un mers somnambulic către un mormânt deja stabilit dintr-un cimitir deja desemnat.

Eternitatea apare din inevitabilitate ca o fantomă dintr-un cadavru. Varianta capitalistă a politicii inevitabilității, piața ca substitut al politicilor, generează inegalitate economică, iar aceasta subminează credința în progres. Când mobilitatea socială încetează, inevitabilitatea lasă locul eternității și democrația lasă locul oligarhiei. Un oligarh care țese o poveste despre un trecut inocent oferă, poate cu ajutorul ideilor fasciste, o protecție falsă celor care suferă în mod real. Pe măsură ce distragerea atenției înlocuiește concentrarea, viitorul se dizolvă în frustrările prezentului și eternitatea devine viață cotidiană. Oligarhul intră în politica reală dintr-o lume a ficțiunii, iar guvernele, prin invocarea de mituri și fabricarea de crize. În anii 2010, o astfel de persoană, Vladimir Putin, a însoțit o alta, Donald Trump, pe drumul dinspre ficțiune spre putere.

Rusia a ajuns prima la politica eternității, și liderii ruși s-au protejat pe ei și averea lor exportând-o. Oligarhul-șef, Vladimir Putin, l-a ales